

Illustration Global Trends in Social Responsibility Accounting Discourse Researches: Bibliometric Analysis

Mohammad Arabmazar Yazdi

Associate Prof, University of Shahid Beheshti, Tehran, Iran, marabmazar@sbu.ac.ir

Zahra Joudaki Chegeni

Ph.D. Student, University of Shahid Beheshti, Tehran, Iran, z_joudakichegeni@sbu.ac.ir

Abstract

Purpose: The special place of social responsibility activities in companies has caused concerns about the quantity and quality of disclosure of this information. Due to the scientific and practical importance of research in this field, bibliometric analysis with the aim of drawing a view of its bibliographic status and relationships is a necessity that has not been addressed in detail so far.

Method: After collecting, refining and preparing bibliographic data, 1388 articles related to the period from 1956 to 2024 were selected from the database. In this article, VOSviewer software was used to analyze synonyms and social networks.

Results: The findings indicate that the publication of social responsibility accounting literature has been poorly reviewed until 2013, and from this year onwards, due to the necessity of the subject, it shows an upward trend in research. The research clusters were classified into 9 clusters based on the bibliometric analysis of the subject, the keyword social responsibility accounting in the central core and at a close distance to it other big nodes such as: sustainable development, sustainability reports, decision making, environmental, social and governance accounting, ESG measurement, It introduced ESG accounting, green accounting, social responsibility measurement, etc. The United States of America with 271 documents, Bucharest University of Economic Studies from Romania with 16 documents, business, management and accounting with 31.8% and Chu researchers with 9 studies were recognized as the most used in this research field.

Conclusion: The present study, by understanding the intellectual and conceptual structure of social responsibility accounting, reveals emerging issues such as climate change, sustainability reporting, internal control, accountability and ESG.

Contribution: the results, while drawing a perspective for researchers, can be the basis for the policy of scientific institutions in line with the optimal management of research activities in this field. Also, the current study can be efficient for standard-setting institutions, investors and creditors.

Keywords: Global Trend, Social Responsibility Accounting Discourse, Vocabulary Co-Occurrence, Bibliometric Analysis.

Research Article

Cite this article: Arabmazar Yazdi & Joudaki Chegeni (2024) Illustration Global Trends in Social Responsibility Accounting Discourse Researches: Bibliometric Analysis, *Journal of Financial Accounting Knowledge*, Vol.11, NO.3, Fall: 1-25.

DOI: 10.30479/jfak.2024.20483.3213

Received on 7 June, 2024   **Accepted on** 25 August, 2024

© The Author(s).

Publisher: Imam Khomeini International University.

Corresponding Author: Mohammad Arabmazar Yazdi (marabmazar@sbu.ac.ir)

مصورسازی روند جهانی پژوهش‌های گفتمان حسابداری مسئولیت اجتماعی: تحلیل کتاب‌سنجی

محمد عرب مازار یزدی

دانشیار گروه حسابداری، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. marabmazar@sbu.ac.ir

زهره جودکی چگنی

دانشجو دکتری حسابداری، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. Z.h.r.joudaki@gmail.com

چکیده

هدف: جایگاه ویژه فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی در شرکت‌ها موجب شده تا نگرانی‌هایی در مورد کمیت و کیفیت افشای این اطلاعات وجود داشته باشد. مقتضای اهمیت علمی و کاربردی پژوهش‌های این حوزه، تحلیل کتاب‌سنجی با هدف ترسیم نمایی از وضعیت و روابط کتاب‌شناختی آن، ضرورتی است که تاکنون به طور دقیق بدان پرداخته نشده است.

روش: پس از گردآوری، پالایش و آماده‌سازی داده‌های کتاب‌شناختی، تعداد ۱۳۸۸ مقاله مربوط به دوره زمانی ۱۹۵۶ تا ۲۰۲۴ از پایگاه داده انتخاب شد. در این مقاله برای تجزیه و تحلیل هم‌واژگانی و شبکه‌های اجتماعی از نرم‌افزار VOSviewer استفاده شد.

یافته‌ها: یافته‌ها بیانگر آن است که سیر انتشار ادبیات حوزه حسابداری مسئولیت اجتماعی تا سال ۲۰۱۳ به شکل ضعیفی بررسی شده است و از این سال به بعد به علت ضرورت موضوع، روند صعودی پژوهش‌ها را نشان می‌دهد. خوشه‌های پژوهش در ۹ خوشه طبقه‌بندی شد که بر اساس تحلیل کتاب‌سنجی موضوع، کلیدواژه حسابداری مسئولیت اجتماعی در هسته مرکزی و در فاصله نزدیک به آن گره‌های بزرگ دیگری مانند: توسعه پایدار، گزارش‌های پایداری، تصمیم‌گیری، حسابداری زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، اندازه‌گیری ESG، حسابداری ESG، حسابداری سبز، اندازه‌گیری مسئولیت اجتماعی و غیره را نمایان ساخت. کشور آمریکا با ۲۷۱ سند، دانشگاه مطالعات اقتصادی بخارست از کشور رومانی با انتشار ۱۶ سند، حوزه کسب و کار، مدیریت و حسابداری با ۳۱٫۸ درصد و در بین پژوهشگران چو با ۹ مطالعه پرکاربردترین‌ها در این حوزه پژوهشی شناخته شدند.

نتیجه‌گیری: مطالعه حاضر با شناخت ساختار فکری و مفهومی حسابداری مسئولیت اجتماعی به آشکارسازی موضوعات نوظهور همچون تغییرات آب و هوایی، گزارشگری پایداری، کنترل داخلی، پاسخگویی و ESG می‌پردازد.

دانش‌افزایی: نتایج ضمن ترسیم چشم‌اندازی برای پژوهشگران، می‌تواند مبنای سیاست‌گذاری نهادهای علمی در راستای مدیریت بهینه فعالیت‌های پژوهشی در این حوزه قرار گیرد. همچنین مطالعه حاضر می‌تواند برای نهادهای تدوین‌کننده استانداردهای گزارشگری مسئولیت اجتماعی، سرمایه‌گذاران و اعتباردهندگان کارآمد باشد.

واژگان کلیدی: روند جهانی، گفتمان حسابداری مسئولیت اجتماعی، هم‌رخدادی واژگان، تحلیل کتاب‌سنجی.

مقاله پژوهشی

استناد: عرب مازار یزدی و جودکی چگنی (۱۴۰۳): مصورسازی روند جهانی پژوهش‌های گفتمان حسابداری مسئولیت اجتماعی: تحلیل کتاب‌سنجی، فصلنامه علمی دانش حسابداری مالی، مقاله پژوهشی، دوره ۱۱، شماره ۳، پیاپی ۴۲، پاییز ۱۴۰۳، ۱-۲۵.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۳/۱۸ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۶/۴

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) © حق مؤلف نویسندگان

۱- مقدمه

امروزه، بقای شرکت‌ها افزون بر مسائل مالی، در گرو توجه به مسائل اجتماعی و زیست محیطی است. شرکت‌ها در تلاش‌اند که در چارچوب سیستم‌های حاکمیت شرکتی^۱، به فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی^۲ و افشای آن توجه کنند (جمالی، صفی‌الدین و راباث، ۲۰۰۸: ۴۴۶). از فرض‌های زیر بنایی مسئولیت اجتماعی، پاسخگویی و تعهد سازمان‌ها در قبال افراد، کارکنان، محیط پیرامون و جامعه است (موسر و مارتین، ۲۰۱۲: ۷۹۹). بحران‌های مالی شدید و تقاضای برای دستورالعمل‌های گزارشگری پایداری^۳ بر مدیران شرکت‌ها فشار وارد کرده است تا اطلاعاتی را به مردم ارائه دهند که فراتر از گزارش‌های مالی استاندارد یک شرکت است. معیارهای عملکرد غیرمالی نسبت به معیارهای اقتصادی شرکت نقش مهمتری در ایجاد ارزش برای سهامداران با افق بلندمدت ایفا می‌کند. به بیان دیگر، مفهوم مسئولیت اجتماعی از یک رویکرد بشردوستانه به منظور دستیابی شرکت‌ها به مزیت رقابتی به یک ضرورت استراتژیک تجاری تبدیل شده است (لیو و همکاران، ۲۰۲۱: ۶۰۶).

تاکید بر انتقال مسئولیت از شرکت به مدیر و پاسخ‌خواهی سرمایه‌گذاران زمینه را برای پاسخگویی در برابر مسئولیت اجتماعی فراهم می‌آورد. انگیزه‌های متفاوت گزارشگری اجتماعی و زیست‌محیطی شامل تعهد فردی، ایده‌آل‌گرایی، کاهش مالیات، کاهش عدم تقارن اطلاعاتی، سود رقابتی، تغییر نگرش عمومی، پیشگیری از تصویب قوانین، عقب‌نیفتادن از رقبا و مشروعیت است (سیمنت، ۲۰۰۹: ۹۴۰). به عبارت دیگر، بنگاه‌های اقتصادی، اهداف توسعه پایدار خود را به دلیل نظریه مشروعیت، حفظ شهرت و مزیت رقابتی در راستای فعالیت‌های مسئولانه در جامعه نظیر کنترل آلودگی، رعایت حقوق اجتماعی، حفاظت از محیط زیست و صرفه‌جویی در منابع طبیعی تدوین می‌کنند. از این رو، برنامه‌های توسعه نه تنها باید بر پایداری اقتصادی متمرکز شوند، بلکه باید تعاملات پیچیده را در رشد اقتصادی و رعایت حقوق درون‌نسلی در جامعه نیز در نظر بگیرند. چرا که توسعه پایدار، توسعه‌ای است که قادر است نیازهای نسل‌های فعلی را برطرف کند، بدون اینکه توانایی نسل‌های آینده را در تأمین نیازهای خود به خطر بیندازد (کاجیلا و همکاران، ۲۰۱۷: ۴۰۴).

فروک و همکاران (۲۰۱۲) معتقدند که نیاز به سنجش و اندازه‌گیری مسئولیت اجتماعی به دلیل شکاف موجود در این زمینه غیر قابل انکار است. حسابداری مسئولیت اجتماعی با توانمندسازی پاسخگویی و شفافیت در برابر ذینفعان خارج از شرکت به سنجش تلاش‌های لازم برای حفاظت از محیط زیست و اطمینان از ثبات اجتماعی می‌پردازد. بنابراین، حسابداری مسئولیت اجتماعی برای کمک به مدیران در ارائه استراتژی‌های تجاری متناسب با حفاظت از منافع عمومی بسیار ضروری است. شرکت‌ها مطابق با مقررات تصمیم می‌گیرند از طریق افشای گزارش‌های سالانه

خود و گزارش‌های مسئولیت اجتماعی مستقل به پاسخگویی در این زمینه بپردازند (هانگ، تان و آنه، ۲۰۲۰: ۶۰۰).

با وجود اهمیت و جایگاه ویژه فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی در شرکت‌ها، نگرانی‌هایی در خصوص کمیت و کیفیت افشای این اطلاعات وجود دارد (برزگر و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۱). داف (۲۰۱۶) معتقد است که اندازه‌گیری مسئولیت اجتماعی به سادگی رخ نمی‌دهد. چرا که تعاملات بین تأثیرات اجتماعی، زیست محیطی و اقتصادی بسیار پیچیده‌تر از آن است که بسیاری تصور می‌کنند. به بیانی دیگر، کمی کردن جنبه‌های اجتماعی از نظر پولی یک مشکل اساسی است (پاتیل و گوپالاکریشنان، ۲۰۱۹: ۲۳۴۶). افشای اطلاعات اجتماعی و زیست محیطی در گزارش حساب‌های سالانه بسیار ناچیز است و عدم گزارش را می‌توان با عدم اجرای قانون، فزونی هزینه بر منفعت و عملکرد ضعیف رقبا توضیح داد. در برخی موارد استانداردهای فعلی حسابداری و گزارشگری مالی، مسائل پایداری را به اندازه کافی پوشش نمی‌دهد. روی هم رفته، اندازه‌گیری محصولات و خدمات زیست محیطی با ابهاماتی مواجه است (لوکیو، ۲۰۱۸: ۳). از این رو، آسیب به سلامت عمومی، خسارات وارده بر زندگی افراد و آلودگی زیست محیطی توسط شرکت‌ها منجر به توجه استانداردهاگذاران و سرمایه‌گذاران به افشا اطلاعات در این زمینه شده است (مقبلیه، ۲۰۱۷: ۲۵۳).

با توجه به اهمیت انکارناپذیر مسئولیت اجتماعی و شواهد ناچیز درباره گزارش‌های مرتبط با آن باید بر نحوه سنجش و اندازه‌گیری مسئولیت اجتماعی تمرکز و بررسی بیشتری به عمل آید. در این پژوهش از تئوری‌های نوین و کمتر شناخته‌شده‌ای همچون تئوری بازاریابی سبز استفاده شده است. همچنین، با وجود اهمیت و ارزشمندی ویژه گفتمان حسابداری مسئولیت اجتماعی در شرکت‌ها، نگرانی‌هایی در خصوص کمیت و کیفیت افشای این اطلاعات وجود دارد، بر این اساس، پژوهش حاضر به این مقوله موضوعی در چارچوب تحلیل کتاب سنجی آن پرداخته است. همچنین از آن جایی که تاکنون تحلیلی جامع در خصوص گفتمان پژوهش حاضر با مرور ادبیات موضوعی این زمینه شکل نگرفته است، این مقاله با تحلیل علم سنجی به مرور روند جهانی پژوهش‌های گفتمان حسابداری مسئولیت اجتماعی پرداخته است. آن چه که پژوهش حاضر را از سایر پژوهش‌های هم سو با خود جدا می‌سازد و نوآوری این مقاله به حساب می‌آید؛ تحلیل علم سنجی گفتمان حسابداری مسئولیت اجتماعی است. بدین خاطر پژوهش حاضر، پژوهشی ارزشمند و جدید محسوب می‌شود. از رو پژوهش حاضر به تحلیل هم استنادی و هم‌نویسندگی می‌پردازد تا روند و سیر پژوهش‌های با ادبیات مرتبط حسابداری مسئولیت اجتماعی را نمایان سازد. در پژوهش حاضر، نقشه‌برداری از توزیع نشریات مجلات در سراسر جهان با استفاده از تجسم کتاب‌سنجی شکل گرفته است؛ همچنین تحلیل خوشه‌ها انجام شده است و نداشت موضوعات تحقیقاتی پیرامون این موضوع نشان داده شده است.

در ادامه، ابتدا نظریه‌های مرتبط با مسئولیت اجتماعی مطرح شده و سپس طرح گزارشگری جهانی و انواع گزارش پایداری مورد بحث قرار گرفته است. همچنین پس از بررسی نقش حسابداری در این گزارش به موضوع مهم اندازه‌گیری عناصر مسئولیت اجتماعی و در نهایت به تحلیل هم‌رخدادی واژگان پرداخته می‌شود. بخش‌هایی نیز به نتیجه‌گیری اختصاص یافته است.

۲- مبانی نظری و پیشینه

تقابل نظریه علامت‌دهی و نظریه بازاریابی سبز^۴

انگیزه‌های شرکت‌ها برای انتشار گزارش‌های مسئولیت اجتماعی مستقل با دو نظریه علامت‌دهی و بازاریابی سبز قابل تبیین است (ماهونی و همکاران، ۲۰۱۳: ۳۵۲). نظریه علامت‌دهی که برگرفته از نظریه افشای داوطلبانه^۵ است، نشان می‌دهد شرکت‌ها از گزارش‌های مسئولیت اجتماعی مستقل به عنوان نشانه پاسخگویی خود استفاده می‌کنند. بر اساس تئوری افشای داوطلبانه، شرکت‌ها گزارش‌های مسئولیت اجتماعی مستقلی را منتشر می‌کنند تا اطمینان حاصل شود که ذینفعان از مناسب بودن اقدامات شرکت‌ها در مورد مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی آگاه هستند. اگرچه افشای اطلاعات، پرهزینه است، شرکت‌های خوب از آگاه کردن ذینفعان از عملکرد خوب خود سود خواهند برد؛ در حالی که شرکت‌هایی که خوب نیستند، ممکن است توسط ذینفعان مجازات شوند. بنابراین، زمانی که سود ارائه اطلاعات داوطلبانه بیشتر از هزینه‌های مرتبط باشد، شرکت‌ها افشای داوطلبانه را انجام می‌دهند (لی و همکاران، ۱۹۹۷: ۴۳۷).

نکته مهم دیگری که باید مورد توجه قرار گیرد این است که بازاریابی سبز که برگرفته از دیدگاه سیاسی _ اجتماعی^۶ است، نشان می‌دهد که شرکت‌ها گزارش‌های مسئولیت اجتماعی مستقلی را منتشر می‌کنند تا به عنوان یک شرکت قوی ظاهر شوند، حتی مادامیکه واقعیت اینگونه نباشد. دیدگاه اجتماعی-سیاسی شامل نظریه مشروعیت، نظریه ذینفعان و اقتصاد سیاسی در نظریه حسابداری است که نشان می‌دهد افشای محیطی تابعی از فشارهای سیاسی و اجتماعی است (کلارکسون و همکاران، ۲۰۰۸: ۳۰۷). بازاریابی سبز یک استراتژی مشروعیت بخشی است و زمانی اتفاق می‌افتد که شرکت‌ها به طور داوطلبانه گزارش‌های مسئولیت اجتماعی را برای ترویج تصویری از ارزش‌های مشروع اجتماعی و زیست‌محیطی منتشر می‌کنند (نو، ۱۹۹۸: ۲۶۹).

نظریه همسو با مسئولیت اجتماعی عموماً یا با دیدگاه افشای داوطلبانه که نظریه علامت‌دهی به آن تعلق دارد و یا با نظریه‌های مبتنی بر یک دیدگاه اجتماعی _ سیاسی که بازاریابی سبز به آن تعلق دارد، سازگار است. این دیدگاه‌های نظری همپوشانی بالایی دارند؛ از طرفی دارای نقاط تفاوتی هم هستند که می‌تواند منجر به پیش‌بینی‌های متضاد رفتار شرکت‌ها شود. هر دو نظریه

فرض می‌کند که منافع به واحدهای تجاری خوب تعلق می‌گیرد و ذینفعان، واحدهای تجاری بد را مجازات خواهند کرد و البته افشا هزینه‌بر است. طبق هر دو دیدگاه نظری، شرکت‌ها زمانی که مزایای ارائه گزارش‌های مسئولیت اجتماعی مستقل بیشتر از هزینه‌های مرتبط باشد، افشای داوطلبانه را انجام می‌دهند. یکی از تفاوت‌های مهم بین دیدگاه‌های نظری، هزینه‌ها و مزایای تحمیل شده بر سازمان‌هایی است که گزارش صادقانه ندارند. از یک طرف، مطابق با نظریه علامت‌دهی، هزینه‌های تحمیل‌شده توسط جامعه به عنوان عامل بازدارنده‌ای عمل می‌کند که شرکت‌های بد نسبت به شرکت‌های خوب تمایل کمتری به گزارش داوطلبانه داشته باشند و از سوی دیگر، بازاریابی سبز معتقد است که مزایای اعطا شده به شرکت‌های بد بیشتر از مزایایی است که به شرکت خوب اعطا می‌شود. در نتیجه، بر اساس تئوری علامت‌دهی بر خلاف بازاریابی سبز، شرکت خوب بیشتر احتمال دارد از افشای مسئولیت اجتماعی استفاده کند (ماهونی و همکاران، ۲۰۱۳: ۳۵۳).

نقش حرفه حسابداری در گزارشگری مسئولیت اجتماعی

در دهه‌های اخیر، با بزرگتر شدن مقیاس تولید و فعالیت‌های تجاری، تأثیرات نامطلوب بر جامعه و محیط پیرامون افزایش یافته است. تأثیرات ناپه‌نجار فعالیت‌های واحد تجاری بر عموم مردم، گرم‌تر شدن کره زمین و کاهش منابع طبیعی (درختانی که دی اکسید کربن را از زمین دفع می‌کنند) سبب توجه بیشتر به نقش حسابداری در اندازه‌گیری اثرات اجتماعی و تخریب محیط زیست در جهان شده است (استیپیک، ۲۰۱۸: ۱۶۴). در حالی که به طور سنتی مسئولیت مالی وظیفه حسابداران است. حسابداران نقش حیاتی در بهبود عدالت اجتماعی و کمک به منافع اجتماعی و زیست محیطی در سطح جهانی دارند. حسابداری به عنوان زبان تجارت دارای اطلاعات و مسئولیت فراتر از مالی است. بدون شک، برای ایجاد یک سیستم ایده‌آل حسابداری مسئولیت اجتماعی، حسابداران می‌توانند به عنوان یک بازوی قدرتمند محسوب شوند (پاتیل و گویالاکریشن، ۲۰۱۹).

گزارش‌های حسابداری مسئولیت اجتماعی در سطح کلان (مصرف منابع طبیعی، تولید ناخالص داخلی و تخصیص بودجه) و سطح خرد (مسائل حسابداری مالی و حسابداری مدیریت) تهیه می‌شود (هوانگ و فو، ۲۰۱۹: ۳). از سوی دیگر، حسابداران ممکن است تحت فشار مدیریت واحد تجاری قرار گیرند به طوری که رعایت اصول حسابداری به قیمت از دست دادن شغل آن‌ها تمام شود و آن‌ها مجبور به استفاده از فرصت‌های بروز خلاقیت در حسابداری (استفاده از ابهامات قوانین) برای ارائه تصویر مطلوبی از عملکرد مالی شوند (مویسکو، ۲۰۱۶: ۴). اگر استانداردهایی در این زمینه تدوین شود، اعمال رفتارهای فرصت‌طلبانه مدیران کاهش و حسابدار نیز ملزم به رعایت آن‌ها می‌شود.

تعدادی از سازمان‌های حرفه‌ای حسابداری و غیر حسابداری برای حصول اطمینان از اینکه شرکت‌ها در راستای بهبود عملکرد مالی، اجتماعی و زیست محیطی گام برمی‌دارند، تلاش مشترکی را شروع کردند. در حال حاضر با مشارکت فعال این حرفه، یک مدل گزارشگری یکپارچه پیش‌بینی شده در دست توسعه است که اجزای مختلف گزارشگری مالی را در یک گزارش منسجم ترکیب می‌کند. این گزارش شامل اقدامات اندازه‌گیری مالی و گزارشگری برای هزینه‌های اجتماعی و زیست محیطی خواهد بود (دستورالعمل‌های کمیته گزارشگری بین‌المللی یکپارچه^۷، ۲۰۱۱). مطابق با الزامات گزارشگری یکپارچه، حسابداران اطلاعات مالی (اقتصادی) و غیرمالی (اجتماعی و زیست محیطی) را در یک مدل گزارشگری جامع ادغام می‌کنند (بالو و همکاران، ۲۰۰۶: ۶۷). اگرچه گزارشگری یکپارچه هنوز در مراحل شکل‌گیری خود است، اما توجه فزاینده‌ای را از سوی سازمان‌ها در سراسر جهان به خود جلب کرده است. گزارش‌دهی یکپارچه ابزاری انعطاف‌پذیر برای برقراری ارتباط با رسالت ارزش‌آفرینی سازمان‌ها است، زیرا شامل اطلاعات مالی و غیر مالی و اطلاعات عملکرد کلی است (آرورا، لدهیا و استون، ۲۰۲۱: ۱۳۸۵).

دوماً و همکاران (۲۰۱۷) استدلال می‌کنند که فقدان درک مشترک از مفهوم گزارش‌دهی یکپارچه می‌تواند پذیرش مؤثر آن را در عمل به چالش بکشد. نیاز به پرداختن به مسائل اجتماعی و زیست محیطی مانند نابرابری درآمد، تغییرات آب و هوا و فروپاشی زیست محیطی به طور فزاینده‌ای سازمان‌ها را وادار کرده تا پاسخگویی فعالیت‌هایشان باشند. در پاسخ، سازمان‌ها برای توسعه و مشروعیت بخشیدن به سیستم‌ها، فرآیندها و رویه‌های گزارش‌دهی مورد استفاده خود و پاسخگویی اثربخش به حساب‌برسان بیش از پیش بر حرفه حسابداری تکیه کرده‌اند.

طرح گزارشگری جهانی

در سال ۱۹۹۷، چارچوب گزارشگری جهانی به عنوان یک چارچوب پذیرفته شده عمومی برای گزارش در مورد عملکرد اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی سازمان به طیف وسیعی از ذینفعان تدوین شد و مدیران و سرمایه‌گذاران را به چشم‌انداز بلندمدت ترغیب می‌کند (نورمن و چپمن، ۲۰۱۴: ۱۸۹). این نهاد بر اساس ارکان سه‌گانه پایداری، خود را سازمانی مستقل با ذینفعان متعدد می‌داند که اعضایش از کسب و کارها، سازمان‌های مردم‌نهاد، حرفه حسابداری، دانشگاهیان هستند. دستورالعمل گزارش پایداری جهانی، اصول گزارش‌دهی برای تهیه گزارش‌های پایداری توسط سازمان‌ها را ارائه می‌دهد. روی هم رفته، این نهاد مهمترین سازمان استاندارد بین‌المللی است که به مشاغل، دولت‌ها و سازمان‌های دیگر کمک می‌کند تا تأثیرات خود را بر روی موضوعاتی مانند تغییر شرایط آب و هوایی و حقوق بشر ارزیابی کنند (گری و همکاران، ۲۰۱۴). از منظر دیگر، میچلو و همکاران (۲۰۱۴) شواهد محدودی در مورد دقیق بودن و قابل مقایسه بودن گزارشگری بر اساس طرح گزارشگری جهانی به دست آوردند. بر اساس یافته‌های ایشان

طرح گزارشگری جهانی نامتعادل است. زیرا علیرغم اینکه توسعه شاخص‌های زیست محیطی آن نسبتاً منسجم و جامع است، شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی مطرح شده در آن سرشار از مشکلات است. افزون بر این، ماهیت پایداری از نظر نهاد جهانی گزارشگری پایداری با ارکان سه‌گانه توسعه پایدار (اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی) ارتباط کمتری دارد. این موضوع را باید در نظر گرفت که پایداری مفهومی سازمانی نیست و اجرا کردن آن در سطح سازمانی کاری پیچیده است (جرنلت، لوانت و پیکارد، ۲۰۲۰: ۱۰۶).

مشکلات حسابداری مسئولیت اجتماعی

شخصیت حسابداری، اندازه‌گیری رویدادهای اقتصادی در قالب واحد پولی و توجه استفاده‌کنندگان به وضعیت و عملکرد مالی به عنوان پایه و اساس حسابداری؛ موجب محدود شدن شناسایی رویدادها، نحوه گزارشگری و ذینفعان گزارش‌های حسابداری می‌شود. از آنجا که حسابداری اجتماعی فراتر از حسابداری رویداد اقتصادی و اطلاعات مالی است، مبانی حسابداری بهای تمام شده باید برای شناسایی آثاری که عملیات شرکت بر محیط زیست و جامعه دارد، ایجاد شده و یا توسعه یابد (گری و همکاران، ۲۰۱۴). بینگتون و لاریناگا (۲۰۱۴) نشان می‌دهند که ماهیت تأثیرات اجتماعی و زیست محیطی بسیار متفاوت از تأثیرات اقتصادی است که برای حسابداران آشانتراست. آن‌ها استدلال می‌کنند که روابط بین عناصر اصلی توسعه پایدار ممکن است غیرقابل ثبت باشد.

گری و همکاران (۲۰۱۴) استدلال کردند که گرچه پایداری، مفهومی زیست‌محیطی و اجتماعی است؛ اما بیشتر تلاش‌هایی که برای در نظر گرفتن پایداری صورت گرفته، بر پایداری زیست‌محیطی تمرکز داشته‌اند. این بدین دلیل است که مشکلات زیست‌محیطی قابل‌کنترل‌تر هستند. به عنوان مثال، فقر همیشه در جهان وجود داشته ولی سیلاب رخدادی جدید است که بر سیاست‌گذاران به طور مستقیم‌تری تأثیر می‌گذارد. به علاوه، حل کردن مشکلات اجتماعی بسیار دشوارتر است. اندازه‌گیری و گزارشگری هزینه‌ها و منافع اجتماعی و همچنین تفکیک هزینه‌های اجتماعی با هزینه‌های اقتصادی با ابهاماتی مواجه است. هزینه‌هایی که به قصد افزایش حجم فروش و افزایش رقابت باشد، به عنوان یک هزینه اقتصادی محسوب می‌شوند. از سوی دیگر، هزینه‌هایی که واحد تجاری به قصد بهبود جایگاه خود نزد افکار عمومی انجام می‌دهد، یک نوع هزینه اجتماعی خواهند بود. مضافاً، تهیه‌کنندگان گزارش‌های مسئولیت اجتماعی قادر به ایجاد ارتباط بین هزینه‌های اجتماعی و منافع اجتماعی حاصل از آنها نیستند.

اندازه‌گیری خساراتی که مردم در محیط فعالیت سازمان متحمل می‌شوند و تخریب اکوسیستم ناشی از آلودگی هوا یا نشت لوله مواد هسته‌ای کار ساده‌ای نیست. بطور مثال، حادثه در حفاری نفتی به دلیل کمبود اقدامات ایمنی باعث هزینه‌های هنگفت و پیامدهایی نظیر کشته شدن افراد، از بین رفتن بسیاری از ماهی‌ها، جلوگیری از ماهیگیران برای رفتن به دریا برای یک دوره، آسیب

به صنعت گردشگری و شهرت شرکت و پرداخت غرامت به آسیب‌دیدگان می‌شود (نورمن و چپمن، ۲۰۱۴). در عمل، قانون‌گذاران برای جبران خسارات زیست محیطی باید به اندازه‌گیری نسبی و واحدهای غیر واقعی اعتماد کنند. به طور مثال، آلودگی هوا توسط ذرات معلق و کوانتوم برخی آلاینده‌ها در جو در یک شعاع مشخص در اطراف منطقه فعالیت اندازه‌گیری می‌شود (پاتیل و گوپالاکریشنن، ۲۰۱۹). افزون بر این، برخی از این زیان‌ها به دلیل عدم اندازه‌گیری نسبی به صورت کیفی بیان می‌شوند.

گزارش‌های کیفی ابتدایی‌ترین شیوه گزارشگری در حسابداری زیست محیطی و اجتماعی است. در این سیستم گزارشگری، اثرات روابطی که شرکت با جامعه و محیط پیرامون دارد، به صورت توصیفی و در صورت امکان از طریق نمودار و جداول ارائه و افشا می‌شود. مزیت این سیستم گزارشگری سادگی بیان اطلاعات می‌باشد. اما یکی از معایب اساسی آن عدم وجود یک مقیاس برای اندازه‌گیری کمی این اثرات می‌باشد. به دلیل ماهیت کیفی داده‌ها در این نوع گزارش‌ها، مقایسه شرکت‌ها بر اساس مسئولیت اجتماعی دشوار است و ارائه اطلاعات به شکل سلیقه‌ای صورت می‌گیرد (سینگ و همکاران، ۲۰۱۹). یکی دیگر از انواع گزارش‌ها می‌تواند ارائه گزارش به صورت کمی باشد. این نوع از گزارش‌ها دارای سه بخش مربوط به افراد، محیط و محصول است.

گزارشگری کمی و کیفی در مورد عملکرد اجتماعی و زیست محیطی یکی دیگر از گزارش‌های پیشنهادی پژوهش‌های پیشین بوده است. بر اساس این گزارش، آن بخش از اثرات معاملات اجتماعی و زیست محیطی شرکت‌ها که قابلیت اندازه‌گیری به پول را دارد، معمولاً جنبه هزینه‌ای دارد. شناسایی و اندازه‌گیری هزینه‌هایی همچون خرید تجهیزات تصفیه هوا و جذب مواد مضر به طور کمی امکان‌پذیر است. اما دسته‌ای دیگر از هزینه‌های معاملات اجتماعی همچون آسیب‌های روانی و جسمانی به افراد، زیان آلودگی هوا، تولید گازهای گلخانه‌ای، آلودگی رودخانه‌ها و جنگل‌ها و از بین رفتن منابع طبیعی در اثر فعالیت‌های شرکت‌ها به دلیل دشواری در اندازه‌گیری باید به صورت توصیفی ارائه و افشا کرد (مقبلیه، ۲۰۱۷).

مقایسه شناسایی و اندازه‌گیری در گزارشگری حسابداری سنتی با حسابداری مسئولیت اجتماعی

اصول و چارچوب حسابداری سنتی پاسخگوی حسابداری مسئولیت اجتماعی نیست. به طور مثال، مطابق با حسابداری سنتی، ضوابط شناخت عناصر حسابداری متضمن انطباق یک قلم با تعریف یکی از عناصر حسابداری و مشخص کردن ارزش پولی آن است که این اصل در حسابداری مسئولیت اجتماعی کارساز نیست. از آنجا که برخی از این آثار زیست محیطی و اجتماعی نظیر سوراخ شدن لایه اوزن، آسیب‌های روانی و جسمانی قابل اندازه‌گیری نیستند، لذا نمی‌توان ادعا کرد که صورت‌های پیشنهادی منعکس‌کننده صورت مسئولیت اجتماعی هستند.

بطور مثال، از جمله عواملی که منجر به پیچیدگی ارزشیابی دارایی‌های اجتماعی و زیست‌محیطی می‌شود این است که برای آن‌ها بازار فعالی وجود ندارد و این قبیل دارایی‌ها منافع اقتصادی آتی به همراه ندارد. لذا، ابهام در اندازه‌گیری منافع اقتصادی آتی و مفهوم کنترل در تعریف دارایی سبب عدم شناسایی برخی از دارایی‌ها می‌شود. همچنین، تشخیص سرقتی به عنوان یک دارایی نامشهود که از افشای گزارشگری اجتماعی منتج شده است، دشوار بنظر می‌رسد. از منظر دیگر، مساله بدهی در قبال گروهی پرشمار مطرح می‌شود که ابعاد مختلف آن قابل اندازه‌گیری نیست.

استفاده از یک شاخص پولی واحد منجر به اطلاعات ناقص در مورد عملکرد زیست محیطی شرکت می‌شود. چرا که آنها به ظاهر برای ایجاد زبانی مفید هستند که تصمیم‌گیرندگان تجاری آن را درک کنند. لذا باید از شاخص‌های اکولوژیک برای اندازه‌گیری اثرات زیست‌محیطی، استفاده از منابع و تولید پسماند و انتشار، استفاده کرد و این شاخص‌ها نباید به شاخص‌های پولی اقتصادی تبدیل شوند. دیدگاهی دیگر نیز وجود دارد که گزارشی در بخش‌های مختلف مربوط به افراد، محصولات و محیط‌زیست تدوین و برای هر قسمت، مبالغ مربوط به صرفه‌جویی و هزینه‌ها اشاره شود. در این روش نیز مبالغ درج شده تنها بخشی از حقوق اجتماعی را شامل می‌شود. پس باید یادداشت‌های کیفی مفصلی در مورد سایر اطلاعات گزارش شود (گری و همکاران، ۲۰۱۴).

پالی (۲۰۱۸) با تاکید بر چشم‌انداز بلندمدت و گزارشگری یکپارچه این موضوع را مطرح کرده که می‌توان نقص‌های گزارشگری مسئولیت اجتماعی را با تبدیل صورت‌های مالی به صورت‌های یکپارچه کاهش داد. در دیدگاه یکپارچه، افزون بر بخش اقتصادی دو بخش دیگر شامل اجتماعی و زیست محیطی به صورت‌ها اضافه می‌شود. صورت وضعیت مالی شامل دارایی برای اهداف اقتصادی، دارایی برای اهداف اجتماعی و دارایی برای حفظ و بهبود محیط زیست و طبقات بدهی شامل بدهی اقتصادی، اجتماعی و محیط زیست است. در حقیقت، شناسایی عناصر صورت‌های مالی در گزارشگری مسئولیت اجتماعی را می‌توان در چند بخش تفسیر کرد.

در بخش اول و شناسایی هزینه‌ها می‌توان بیان کرد که صورت سود و زیان نیز شامل درآمد حاصل از فعالیت اصلی و سایر درآمدها از منابع دیگر و هزینه (مصارف) دربردارنده طبقات فعالیت‌های حفاظت از محیط زیست و بهبودها، هزینه‌های اجتماعی و هزینه فعالیت اقتصادی است. حسابداری زیست محیطی نوعی حسابداری است که تلاش می‌کند هزینه‌های زیست‌محیطی را در نتایج مالی عملیات لحاظ کند. به عبارتی، هزینه‌ها شامل مواد و دستمزد مستقیم و هزینه‌های غیرمستقیم مانند گزارشگری زیست‌محیطی، نظارت بر محیط زیست و هزینه‌های کسب مجوز می‌باشد. همچنین، هزینه اجرای قوانین تعهدات زیست‌محیطی مانند پاکسازی آثار تولیدکننده‌های آلاینده‌های مضر، صدمات به افراد، آسیب یا از بین رفتن ماشین‌آلات نوعی دیگر از این هزینه‌ها می‌باشد (لازکانو و برازا، ۲۰۱۹: ۷۱). بسیاری از شرکت‌های سودآور هزینه فعالیت‌های زیست‌محیطی را بدون در نظر گرفتن مزایای آنها به عنوان اقلام هزینه گنجانده و آنها را به طور

تفکیک شده موثر در گزارشگری مالی افشا نمی‌کنند. در حقیقت، هزینه‌هایی که مستقیماً توسط واحد اقتصادی در زمینه کاهش آلودگی صرف می‌شود به حساب سود و زیان و در همان دوره ثبت زده می‌شود (مقبلیه، ۲۰۱۷: ۲۵۲). همچنین، هزینه بیماری کارگران ناشی از آلودگی محیط زیست با اندازه‌گیری هزینه درمان، مراقبت‌های بهداشتی و هزینه دستمزد پرداخت شده در طول دوره درمان و مقدار کمبود ارزش سرمایه انسانی محاسبه می‌شود (استیپیک، ۲۰۱۸: ۱۶۵).

در بخش دوم که شناسایی دارایی و بدهی می‌باشد؛ پاتیل و گوپالاکریشنان (۲۰۱۹) بر این عقیده‌اند که ترازنامه به دنبال نمایش دارایی‌ها و بدهی‌های اجتماعی از نظر پولی است. دارایی‌های اجتماعی منعکس‌کننده مخارج اجتماعی برای بازسازی شرکت است و بدهی‌های اجتماعی شامل تعهدات شرکت در مورد حقوق اجتماعی و آلودگی محیط زیست است. همچنین، ارزش ویژه اجتماعی به معنای مازاد دارایی‌های اجتماعی نسبت به بدهی‌های اجتماعی است. مضافاً، ارزش مازاد ناشی از مزایایی غیرمشهود مثل ارزش برند و محبوبیت آن، توانایی جذب و نگهداری بهترین افراد، کارایی بالاتر نیروی کار است که مربوط به مسئولیت‌های اجتماعی و زیست محیطی شرکت است.

در نهایت در بخش سوم و برای صورت جریان نقدی علاوه بر جریان‌های نقدی عملیاتی، سرمایه‌گذاری و تامین مالی باید به جریان‌های نقدی پرداختی برای فعالیت‌های زیست محیطی و اجتماعی نیز اشاره و تاکید کرد. گزارش پیشنهادی مشخص می‌کند که چه مقدار پول صرف شده توسط سازمان گزارشگر در اقدامات خود برای حفظ و بهبود کیفیت محیط زیست و اجتماع اطراف آن انجام شده است.

در مجموع، به طور کلی، به منظور بهبود حسابداری مسئولیت اجتماعی، نیاز به استفاده از رویکردها و ابزارهایی است که بتوانند به طور کامل به شناسایی، اندازه‌گیری و گزارشگری مناسب تأثیرات اجتماعی و زیست محیطی پرداخته و این ابزارها باید به طور کامل با استانداردها و نیازهای جامعه سازگاری داشته باشند. در همین راستا، تدوین چارچوبی جدید مستلزم تجدیدنظر در وضعیت موجود با رویکرد انتقادی است. جدول شماره ۱ برخی از تفاوت‌های را به اختصار ذکر کرده است.

جدول ۱: مقایسه حسابداری سنتی و حسابداری مسئولیت اجتماعی

حسابداری سنتی	حسابداری مسئولیت اجتماعی
استفاده‌کنندگان	سرمایه‌گذاران، کارکنان، مشتری و عموم مردم
تمرکز و تاکید بر اطلاعات	مالی و غیر مالی (کمی و کیفی)
قواعد گزارشگری	رویداد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی
دیدگاه	اصول پذیرفته شده عمومی حسابداری
تئوری	اصول پذیرفته شده عمومی حسابداری
سطح پاسخگویی	کوتاه‌مدت و عدم توجه به حقوق بین نسلی
	بلندمدت و تاکید بر حقوق درون نسلی و بین نسلی
	بنگاه (ذینفعان)
	گسترده
	محدود

ماخذ: بر اساس مبانی نظری پژوهش

حسابداری مسئولیت اجتماعی در ایران

به نظر می‌رسد جهان بینی اولیه یا پارادایم مدرنیته و همچنین آرمان مدرن یک شرکت برخلاف فلسفه مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها عمل می‌کند. مساله بحران محیط زیست به عنوان یکی از مهمترین معضلات جامعه‌ی بشری امروز در جهان، مطرح است. در ایران نیز این بحران هر روز ابعاد شدیدتری می‌یابد. کشورهایی نظیر نروژ، فیلیپین، شیلی، ایالات متحده آمریکا و ژاپن به حسابداری مسئولیت اجتماعی توجه ویژه‌ای دارند (سینگ و همکاران، ۲۰۱۹). در مقایسه با همتایان غربی، ادبیات محدودی در مورد حسابداری اجتماعی و زیست محیطی در کشورهای دارای اقتصاد نوظهور و در حال توسعه در دسترس است. در مورد کشورهای دارای اقتصاد نوظهور، انگیزه‌های شرکت برای انجام حسابداری مسئولیت اجتماعی نیز متفاوت است (فاروک و همکاران، ۲۰۱۲: ۳۸). علیرغم نیاز مبرم به ارزیابی مساله مسئولیت اجتماعی، اندازه‌گیری ایفای تعهدات مسئولیت اجتماعی با چالش‌هایی مواجه است.

یک رویکرد انتقادی می‌تواند برای توسعه تئوری حوزه نوظهور مسئولیت اجتماعی شرکت مهم باشد. در کشور ایران به افشا مسئولیت اجتماعی به صورت کیفی و در گزارش فعالیت هیات مدیره تحت عنوان گزارش عملکرد اجتماعی بسنده می‌شود. گرچه ایران در ایجاد خسارت به محیط زیست و آلودگی‌های مختلف در حال سبقت از بسیاری از کشورها است، اما نبود سیستم هزینه‌یابی دقیق، عدم توان اندازه‌گیری مخارج و مزایای آن (صفرزاده بندری و جودکی چگنی، ۱۴۰۰: ۱۲۰)، عدم وجود یک واحد تخصصی و نبود استانداردها و قوانین مناسب سبب بی‌توجهی به بحث مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها شده است. دور از ذهن نیست که در آینده نه چندان دور باید حسابداری مسئولیت اجتماعی به دلیل چالش‌ها و نیازهای موجود کشور در قالب یک رشته جداگانه در نظر گرفته شود.

بررسی ادبیات نظری پژوهش نشان می‌دهد که در ارتباط با این مقوله موضوعی؛ پژوهشی به شکل کتاب‌سنجی انجام نشده است و این پژوهش می‌تواند با نمایان ساختن کلید واژگان جدیدی که مورد توجه محققان در سراسر دنیا قرار گرفته است، خط سیری برای کاوش دقیق موضوع باشد. از این رو این پژوهش به تحلیل هم‌استنادی و هم‌نویسندگی روند جهانی پژوهش‌های گفتمان حسابداری مسئولیت اجتماعی با تحلیل کتاب‌سنجی می‌پردازد و نشان‌دهنده خط سیر پژوهش‌های هم‌راستا با این پژوهش است.

۳- روش‌شناسی

پژوهش حاضر با رویکرد مرور ادبیات از روش‌شناسی کتاب‌سنجی استفاده کرده است. این نوع روش‌شناسی مرور ادبیات کمی است که ساختارهای فکری و تکامل یک حوزه دانشگاهی معین را پیش می‌برد و به مصورسازی داده‌ها و تجزیه و تحلیل موضوعی برای درک محتوای پژوهش‌های حوزه گفتمان حسابداری مسئولیت اجتماعی کمک و همچنین دید مثبت و مفیدی

را برای محققان این حوزه فراهم می‌کند. در این مقاله، فرآیند شناسایی، غربالگری، واجد شرایط بودن و تجزیه و تحلیل داده‌ها شکل گرفت. محققان، کار را با انتخاب پایگاه داده اسکوپوس برای جمع‌آوری اطلاعات از مقالات شروع کردند. پایگاه داده اسکوپوس در مطالعات کتاب‌سنجی برای حوزه‌های مختلف دانشگاهی و در مقاله حاضر برای بررسی ادبیات موضوع انتخاب شده است. ابتدا، جستجو برای یافتن مقالات مرتبط با حوزه مورد نظر انجام شد. برای انجام این مطالعه عبارت «حسابداری مسئولیت اجتماعی» در عناوین، چکیده‌ها و کلمات کلیدی مقالات موجود در پایگاه داده اسکوپوس جستجو شد. در ادامه معیارهای ورود مشخص شده است و مقالات بر اساس بازه زمانی ۱۹۵۶-۲۰۲۴ فیلتر شدند. به بیان دقیق‌تر بر اساس مرور ادبیات موضوع، مقالات منتشر شده در بازه زمانی از ۱۹۵۶ تا ۲۰۲۴ انتخاب شدند. مرحله بعد، نوع زبان انگلیسی انتخاب و نوع مقاله علمی - پژوهشی انتخاب شد که بر اساس آن تنها مقالات منتشر شده پژوهشی که به زبان انگلیسی چاپ شده بودند، انتخاب شدند و در نهایت صرفاً مقالات منتشر شده در حوزه‌های تحقیقاتی همچون (۱) کسب و کار، مدیریت و حسابداری (۲) اقتصاد، اقتصادسنجی، مالی و (۳) و علوم اجتماعی جهت انجام این پژوهش در نظر گرفته شد. مرحله غربالگری در نهایت منجر به شناسایی مقالات مورد نظر شد. پس از غربالگری مقالات اولیه، معیارهای مهم در نظر گرفته شد. برای اطمینان بیشتر از ارتباط سند عناوین و چکیده‌های مقاله مطالعه شد و مقاله‌هایی را که زمینه مورد نظر را هدایت نمی‌کردند، حذف شدند. در نهایت ۱۳۸۸ مقاله در تحلیل این مقاله آورده شد. بر اساس سیر انجام پژوهش؛ مرحله سوم شامل تجزیه و تحلیل داده‌ها است که این کار به کمک نرم افزار Vosviewer انجام شد. به بیان دقیق‌تر همسو با موضوع حسابداری مسئولیت اجتماعی، همچون اندازه‌گیری ESG؛ حسابداری ESG؛ حسابداری زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی؛ حسابداری سبز، گزارشگری پایداری و اندازه‌گیری مسئولیت اجتماعی مورد کنکاش قرار گرفتند و خروجی آن به ۱۳۸۸ مقاله منتج شد. به طوری که، هم‌رخدادی به معنی تکرار کلمات کلیدی مشابه در مقاله‌های مختلف انجام شد. تجزیه و تحلیل هم‌رخدادی و یافتن کلیدواژه‌های پرتکرار می‌تواند موضوعات کلیدی تحقیقاتی را به نمایش بگذارد. بر اساس نرم افزار هم تجزیه و تحلیل هم استنادی کلید واژگان و هم تجزیه و تحلیل هم نویسندگی صورت پذیرفت. بدین شکل که، اگر دو کلیدواژه بیان‌کننده یک موضوع پژوهشی خاص به طور همزمان در یک سند ظاهر شوند، آن دو واژه دارای یک رابطه معنایی خاص هستند.

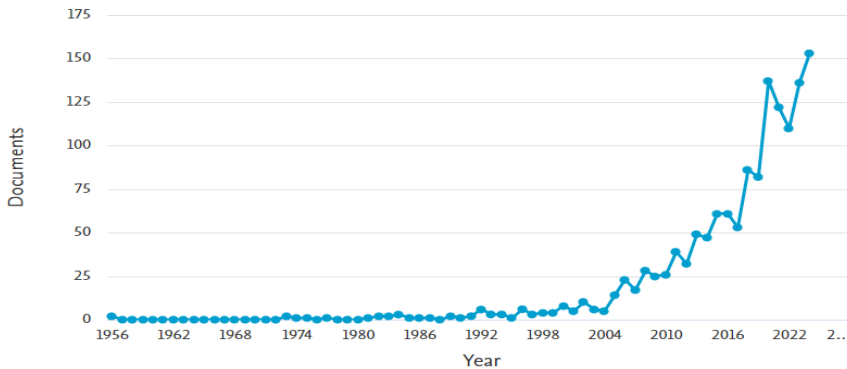
۴- یافته‌ها

سیر انتشار ادبیات حسابداری مسئولیت اجتماعی

سیر انتشار ادبیات حوزه حسابداری مسئولیت اجتماعی نشان می‌دهد که این حوزه تا سال ۲۰۱۳ به شکل ضعیفی بررسی شده است. به این معنا که این حوزه موضوعی آن چنان که باید تا

این سال مورد توجه پژوهشگران قرار نگرفته است. با گذر زمان و اهمیت حوزه مورد مطالعه در این پژوهش؛ تعداد مقالات انجام شده روند بالایی را نشان می‌دهد که حاکی از اهمیت موضوع است. از سال ۲۰۱۳ به بعد حوزه موضوعی در حال تکمیل شدن است و سیر روند بیانگر آن است که تا پایان سال ۲۰۲۴ بر اساس ارزشمندی موضوع؛ تحقیقات فراوانی در این زمینه صورت می‌پذیرد. (ذکر این نکته حائز اهمیت است که تحلیل بر اساس پایگاه داده اسکوپوس شکل پذیرفته است و امکان دارد که این تحلیل بر اساس سایر پایگاه‌ها، نتایج متفاوتی را نشان دهد).

Documents by year

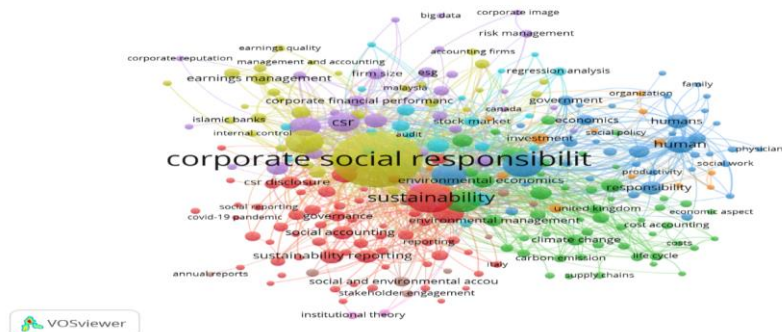

نمودار ۱: سیر انتشار ادبیات حوزه حسابداری مسئولیت اجتماعی

هم واژگانی / هم رخدادی ادبیات حسابداری مسئولیت اجتماعی

هم‌رخدادی بین کلیدواژه‌ها به کمک نمای شبکه‌ای در شکل‌های زیر آشکار شده است. هم‌رخدادی در این مقاله به این معنا است که دو کلیدواژه در کنار هم در یک مقاله به کار رفته‌اند. در شکل زیر بر مبنای هم‌رخدادی پرتکرارترین کلیدواژه‌ها نمایش داده شده‌اند. یعنی کلیدواژه‌های که به لحاظ محتوایی به یکدیگر شباهت داشته‌اند. به طور کلی، به کمک نمای شبکه‌ای نرم‌افزار به تحلیل هم‌رخدادی^۹ واژگان کلیدی پرداخته شد. خوشه‌بندی و تحلیل اسناد مشترک؛ پیوند میان گره‌ها روابط هم‌استنادی بین ادبیات را نشان می‌دهد. از بین ۵۲۳۵ واژه برگرفته از تمامی زمینه‌ها همانند؛ عنوان، چکیده و کلیدواژه‌های مندرج در همه اسناد علمی که به زبان انگلیسی در پایگاه اسکوپوس نمایه شده است. با شمارش کامل واژگانی که بیش از ۵ بار تکرار شده بودند؛ پس از حذف واژگان نامربوط تعداد ۳۰۸ واژه برتر نمایش داده شد. کلیدواژه‌های «حسابداری مسئولیت اجتماعی» در هسته مرکزی قرار گرفته است و در فاصله نزدیک به آن گره‌های بزرگ دیگری مانند: پایداری، گزارش‌های پایداری، تصمیم‌گیری، حسابداری محیط‌زیست، حسابداری زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، اندازه‌گیری ESG، حسابداری ESG، حسابداری سبز، اندازه‌گیری مسئولیت اجتماعی، حسابداری مسئولیت اجتماعی، گزارش مسئولیت اجتماعی، حسابداری پایداری و غیره قرار دارند (رنگ‌های به کاررفته در شکل بیانگر

واژگان کلیدی خوشه‌ها است که در اسناد علمی منتشر شده در زمینه مطالعاتی خوشه‌ها با یکدیگر در ارتباط هستند). افزون بر این؛ شبکه هم‌رخدادی ۲۰۱۰ کلیدواژه که بیش از ۱۰۰ بار در اسناد علمی تکرار شده بودند را پدیدار ساخت. در هسته این کلید واژه‌ها: حسابداری مسئولیت اجتماعی، توسعه پایدار قرار دارند. این بدان معناست که این حوزه مطالعاتی در سراسر جهانی به عنوان گفتمانی حائز اهمیت مورد بررسی پژوهشگران قرار گرفته است.

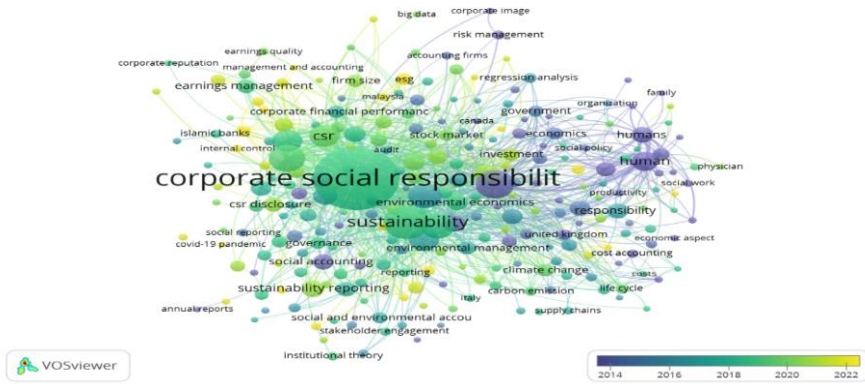

شکل ۱- هم‌رخدادی کلی واژگان کلیدی پژوهش‌های حوزه مطالعاتی

نمای پوششی واژگان کلیدی ادبیات حسابداری مسئولیت اجتماعی

در شکل زیر نمای پوششی، واژگان کلیدی قدیمی را در این حوزه علمی بارنگ بنفش قبل از بازه زمانی ۲۰۱۸ نشان می‌دهد این واژگان شامل: انسان، تصمیم‌گیری، مدیریت، فرهنگ، مدیریت ریسک، مسئولیت اجتماعی، مدیریت زیست محیطی، اقتصاد، دولت، جنبه اقتصادی، هزینه‌ها، حسابداری هزینه، بهره‌وری، سازمان، دولت، خانواده، حسابداری هزینه و غیره را شامل شده است.

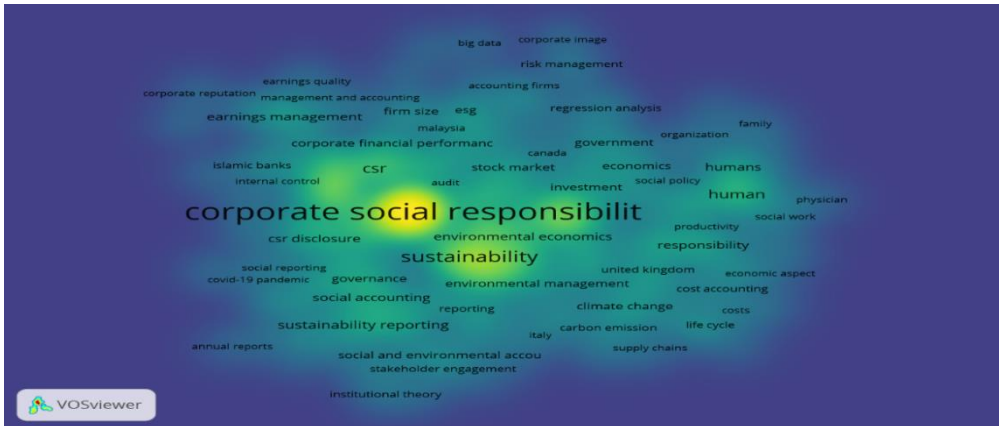
واژگان کلیدی جدیدتر بارنگ روشن سبز و زرد تا آخر سال ۲۰۲۲ نشان داده شده است. که کلیدواژه‌هایی همانند: گزارش‌دهی، ESG، حسابداری مسئولیت اجتماعی، حسابداری زیست محیطی، حسابرسی، بازار سهام، حسابداری اجتماعی، تغییرات آب و هوایی، افشای CSR، پاندمی کووید ۱۹، اندازه شرکت، کنترل داخلی، مسئولیت، مدیریت سود، بازار سهام و غیره در حوزه مطالعاتی مورد توجه پژوهشگران است. قابل ذکر است این واژگان کلیدی جدیدتر می‌تواند مورد توجه پژوهشگران در راستای ارزشمندی موضوع قرار گیرد.

شکل ۲ - نمای پوششی کلی وازگان کلیدی پژوهش‌های حوزه مطالعاتی بر اساس روند زمانی

چگالی وازگان کلیدی ادبیات حسابداری مسؤلیت اجتماعی

در شکل زیر با استفاده از نمای چگالی به مصورسازی واژه‌های کلیدی خوشه‌ها پرداخته شد. به این صورت که هر جز از خوشه بر اساس تعداد و وزن اجزای نزدیک به آن صورت می‌پذیرد. با افزایش فراوانی هم‌زمانی وازگان کلیدی؛ موضوعات پژوهشی جدیدتر در حوزه مطالعاتی نشان داده شده است. به این صورت که تعداد فراوانی از وازگانی که در مطالعات صورت گرفته به کار رفته‌اند به دلایل مختلف مانند اهمیت کمتر آن‌ها به تشخیص نرم‌افزار در خوشه‌بندی حذف شدند. کلید وازگان حوزه مطالعاتی در ۹ خوشه دسته‌بندی شد. کلیدواژه‌های اصلی پژوهش در هسته شکل قرار گرفتند و سایر کلیدواژه‌ها در اطراف قرار گرفتند.

شکل ۳ - چگالی وازگان کلیدی پژوهش‌های حوزه مطالعاتی

به طور کلی خوشه‌های پژوهش در ۹ خوشه طبقه‌بندی شد و در شکل زیر نشان داده شد. کلیدواژه‌های اصلی پژوهش که در همه خوشه‌ها مشترک است، کلیدواژه‌های: حسابداری محیطی،

اجتماعی و حاکمیتی، اندازه‌گیری ESG، حسابداری ESG، حسابداری سبز، اندازه‌گیری مسئولیت اجتماعی، حسابداری مسئولیت اجتماعی را شامل می‌شود.

جدول ۲- خوشه‌های پژوهش

خوشه ها	کلیدواژه ها
خوشه ۱	پاسخگویی، آموزش حسابداری، سرمایه، مسئولیت اجتماعی، گزارش اجتماعی حسابداری، افشای CSF، عملکرد CSF، پایداری حسابداری، اقتصاد در حال ظهور، حسابداری زیست‌محیطی، گزارش زیست‌محیطی و غیره
خوشه ۲	حسابداری کربن، دی اکسید کربن، انتشار کربن، استراتژی حسابداری، تغییرات آب و هوایی، کنترل انتشار، توسعه اقتصادی، جنبه اقتصادی، بهره‌وری انرژی، اقتصاد زیست‌محیطی و غیره
خوشه ۳	حسابداری، هزینه، کووید ۱۹، دولت، مدیریت مالی، مسئولیت، انسان‌ها، جوامع بین فردی و مدیریت نهادی و غیره
خوشه ۴	حسابداری، مدیریت کسب و کار، کیفیت درآمد، عملکرد حسابداری، اخلاق کسب و کار، تجارت، مدیریت سود، کنترل افشا و غیره
خوشه ۵	نظریه نمایندگی، عملکرد مالی، بازارهای مالی، ارزش شرکت، حسابداری مدیریت، سودآوری، بازارهای نوظهور، ESG و غیره
خوشه ۶	اطلاعات حسابداری، هوش مصنوعی، حسابرسی، بازار مالی، سیستم مالی، سرمایه فکری، شاخص‌های عملکرد، عملکرد اجتماعی، ذینفع، بازار سهام و غیره
خوشه ۷	سازمان، سرمایه‌گذاری، چارچوب نظارتی، سرمایه‌گذاری مسئولیت اجتماعی، خدمات مالی، استرالیا
خوشه ۸	حسابداری سبز، عملکرد محیطی، دانش، نگرش عمومی، افشای محیط زیستی، مشارکت ذینفعان، کشورهای در حال توسعه و غیره
خوشه ۹	حقوق بشر، نظریه نهادی، نوآوری

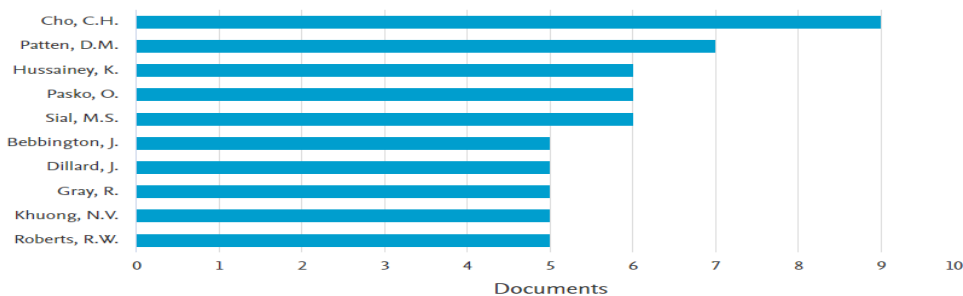
ماخذ: بر اساس خروجی نرم‌افزار

پراکنش پژوهشگران برتر حوزه مطالعاتی

پراکنش پژوهشگران در حوزه مطالعاتی نشان می‌دهد که در میان آن‌ها تعدادی از نویسندگان مانند «چو»، «پاتن»، «حسینی»، «پاسکو» و «سایل» در حوزه مطالعاتی وجود دارند. این پژوهشگران بیشترین انتشارات را در حوزه مطالعاتی ارائه دادند.

Documents by author

Compare the document counts for up to 15 authors.

نمودار ۲: پراکنش پژوهشگران

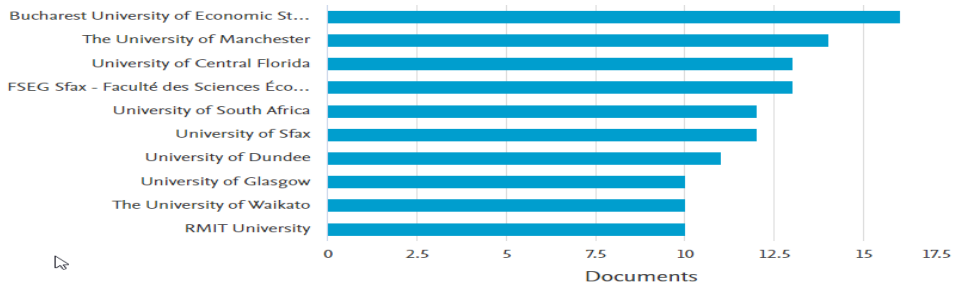
نمایش مرکزهای عمده پژوهشگری حوزه مطالعاتی

مرکزهای عمده پژوهشگری در جهان نشان می‌دهد که دانشگاه مطالعات اقتصادی بخارست بیشترین اسناد علمی (۱۶) را در پایگاه اسکوپوس نشان داده می‌شود. یعنی این مراکز دارای تحقیقات علمی قوی و اثرگذارتری در این زمینه است و روابط همکاری در مقیاس گسترده میان

پژوهشگران آن وجود دارد. سپس بعد از آن دانشگاه منچستر با (۱۴)؛ دانشگاه فلوریدا مرکزی و دانشکده علوم اقتصادی و مدیریت سفکس با تعداد (۱۳) سند بیشترین اسناد علمی را داشته است.

Documents by affiliation

Compare the document counts for up to 15 affiliations.

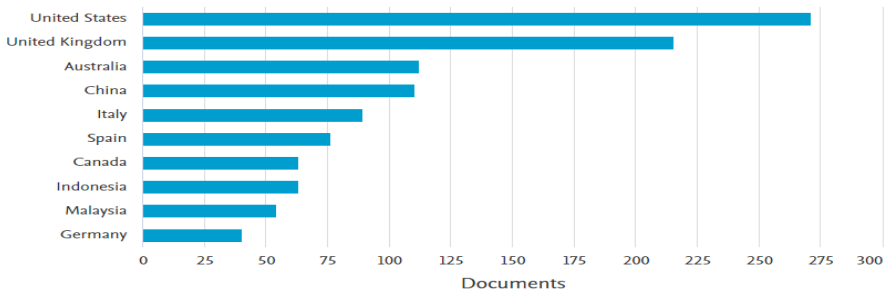
نمودار ۳: نمودار مرکزهای عمده پژوهشگری

کشورهای فعال در انتشار پژوهش های حوزه مطالعاتی

از میان کشورهای فعال در انتشار پژوهش های مرتبط با حوزه مطالعاتی ایالات متحده (۲۷۱) و بریتانیا (۲۱۵) و استرالیا (۱۱۲)؛ چین (۱۱۰) و ایتالیا (۸۹)؛ اسپانیا (۷۹) بیشترین انتشار اسناد علمی را داشتند.

Documents by country or territory

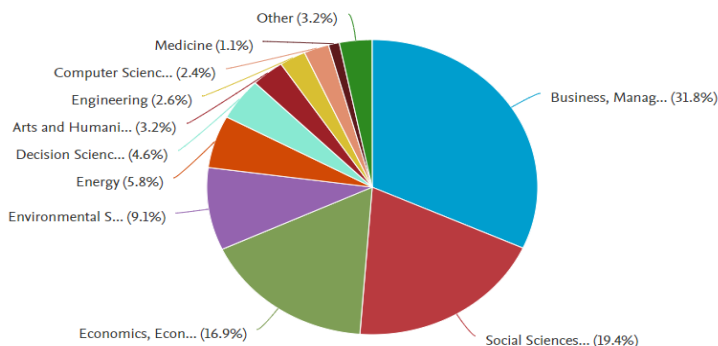
Compare the document counts for up to 15 countries/territories.

نمودار ۴: کشورهای فعال در حوزه مطالعاتی

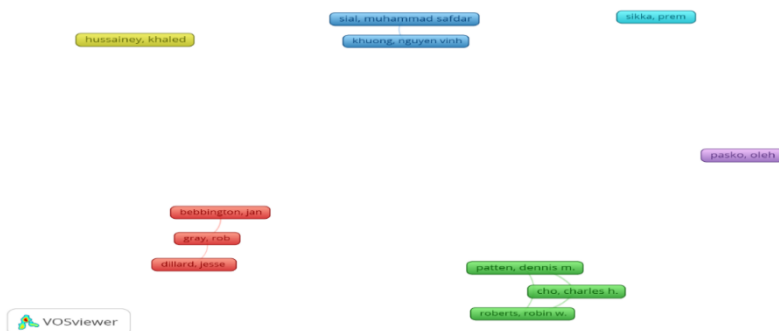
در زمینه حوزه مطالعاتی، پژوهشگران حوزه های گوناگون کسب و کار، مدیریت و حسابداری (۳۱/۸) درصد؛ علوم اجتماعی (۱۹/۴) درصد و اقتصاد، اقتصادسنجی و مالی (۱۶/۹)؛ درصد بیشتر از دیگر علوم به این زمینه مطالعاتی پرداختند.

Documents by subject area

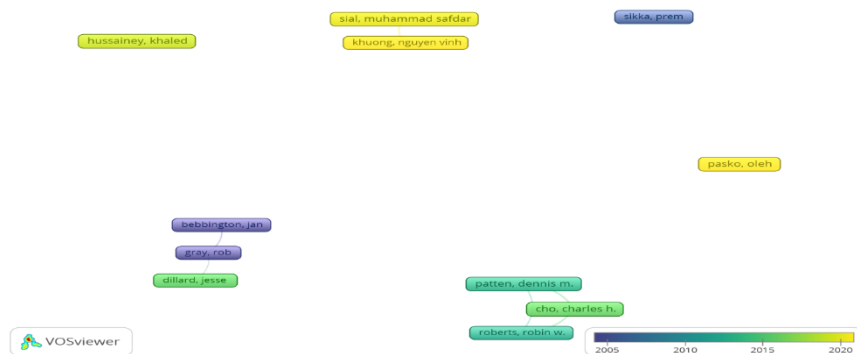
نمودار ۵: حوزه‌های مطالعاتی

تحلیل هم‌نویسندگی اسناد منتشر شده در تولید پژوهش‌های علمی مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که از میان ۳۳۶۸ نویسنده اسناد علمی، ۱۱ نویسنده با بیش از ۵ کار پژوهشی داشتند. در بین این پژوهشگران از نظر شمار مقاله نویسندگانی همانند «جو»، با ۹ مطالعه و «پاتن»، با ۷ مطالعه بیشترین انتشار سندهای علمی در حوزه مطالعاتی داشتند.

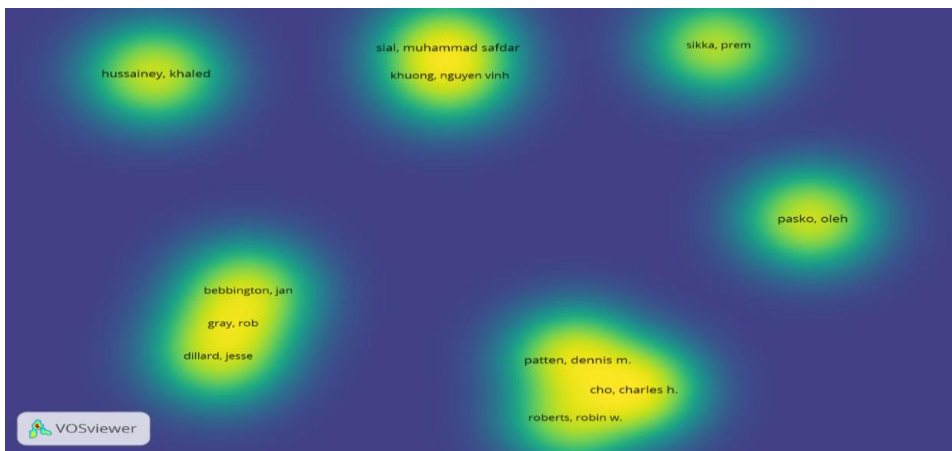
شکل ۴- هم‌رخدادی کلی نویسندگان پژوهش‌های حوزه مطالعاتی

نمای پوششی پژوهش حاضر؛ پژوهشگران قدیمی‌تر و جدیدتر مطالعات را در گذر زمان نشان می‌دهد، رنگ تیره (بنفش) نویسندگان مطالعات قدیمی‌تر یعنی قبل از سال ۲۰۱۰ است که سیکا، سیل، گری و بیبینگتون را نشان می‌دهد و رنگ روشن زرد و سبز نویسندگان مطالعات جدیدتر تا سال ۲۰۲۲ را نشان می‌دهد که سیل، کونگ، حسینی، پاتن، رابرتز و پسک را شامل می‌شود.

شکل ۵ - نمای پوششی نویسندگان پژوهش‌های حوزه مطالعاتی

چگالی پژوهش‌های نویسندگان نشان می‌دهد فراوانی پژوهشگران از سمت بیرون به سمت داخل هسته اصلی چگالی نویسندگان بیشتر است؛ بدین معنا که این پژوهشگران، مطالعات بیشتری داشته‌اند. از بین ۳۳۶۸ نویسنده در این حوزه ۱۳ نویسنده بیشترین همکاری علمی را داشته‌اند؛ که مطالعات این حوزه را بر مبنای سال‌های مختلف در گذر زمان نشان می‌دهد.

شکل ۶ - چگالی نویسندگان پژوهش‌های حوزه مطالعاتی

۵- بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به تحلیل کتاب‌سنجی مروری بر روند جهانی پژوهش‌های گفتمان حسابداری مسئولیت اجتماعی پرداخته است. این حوزه مطالعاتی به علت کاهش هزینه‌ها و خطرات مدیریتی، افزایش بهره‌وری کارکنان و ارتقا سطح رقابت شرکت مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. همچنین، افشای اجباری اطلاعات در ارتباط با ایفای تعهدات مسئولیت اجتماعی ممکن است نظارت خارجی بر عملکرد زیست محیطی شرکت را تسهیل کند. شرکت‌ها در بازار جهانی به

طور فزاینده‌ای به دلیل مطالبات ذینفعان، استراتژی‌های خود را در مورد عملکرد اجتماعی شرکت‌هایشان هدایت می‌کنند، اما هنوز گزارش‌ها از شفافیت کامل برخوردار نیستند. در حقیقت، مدیران شرکت‌ها به دلیل برخی ملاحظات، تمایلی به بکارگیری آن ندارند. مجامع حرفه‌ای نیز به خاطر سختی انطباق آن با برخی مفروضات و اصول حسابداری تلاش زیادی در جهت عملیاتی کردن نداشته‌اند. چرا که وجود محدودیت‌های اساسی، سیر تکامل و توسعه آن را با کندی زیادی مواجه کرد و حتی در برخی دوره‌ها مسکوت بوده است.

پژوهش حاضر با مرور سیستماتیک مقالات در بازه زمانی ۱۹۵۶ تا ۲۰۲۴ حوزه مطالعاتی حسابداری مسئولیت اجتماعی را بر اساس پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس مورد مطالعه قرار می‌دهد و از این طریق به ترسیم شبکه دانش در چارچوب تحلیل هم‌رخدادی واژگان و تحلیل هم‌نویسندگی پرداخته است. نتایج تحلیل هم‌رخدادی واژگان نشان داد که از بین ۵۲۳۵ واژه برگرفته از تمامی زمینه‌ها همانند؛ عنوان، چکیده و کلیدواژه‌های مندرج در همه اسناد علمی که به زبان انگلیسی در پایگاه اسکوپوس نمایه شده است. با شمارش کامل واژگانی که بیش از ۵ بار تکرار شده بودند؛ پس از حذف واژگان نامربوط تعداد ۳۰۸ واژه برتر نمایش داده شد. کلیدواژه‌های «حسابداری مسئولیت اجتماعی» در هسته مرکزی قرار گرفته است و در فاصله نزدیک به آن گره‌های بزرگ دیگری مانند: پایداری، گزارش‌های پایداری، تصمیم‌گیری، حسابداری محیط زیست، حسابداری محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، اندازه‌گیری ESG، حسابداری سبز، اندازه‌گیری مسئولیت اجتماعی، حسابداری مسئولیت اجتماعی، گزارش مسئولیت اجتماعی، حسابداری پایداری و غیره قرار دارند. افزون بر این؛ شبکه هم‌رخدادی ۲۰۱۰ کلیدواژه که بیش از ۱۰۰ بار در اسناد علمی تکرار شده بودند را پدیدار ساخت. در هسته این کلیدواژه‌ها؛ حسابداری مسئولیت اجتماعی و توسعه پایداری قرار دارند. به طور کلی چگالی کلید واژگان پژوهش حاضر نشان می‌دهد که کلید واژه‌ها در ۹ خوشه طبقه بندی شد. فراوانی کلید واژه‌های اصلی پژوهش که در همه خوشه‌ها مشترک است، شامل: حسابداری محیطی، اجتماعی و حاکمیتی، اندازه‌گیری ESG، حسابداری ESG، حسابداری سبز، سنجش مسئولیت اجتماعی، حسابداری مسئولیت اجتماعی را شامل می‌شود. همچنین، نتایج نشان‌دهنده آن است در سال‌های اخیر با توجه به اهمیت موضوع، مطالعه حوزه پژوهش‌های حسابداری مسئولیت اجتماعی ابتدا تا سال ۲۰۱۳ به شکل ضعیفی بررسی شده است، اما با گذر زمان روند صعودی را تا سال ۲۰۲۴ نشان می‌دهد.

نتایج تحلیل هم‌نویسندگی پژوهشگران نشان می‌دهد که از میان ۳۳۶۸ نویسنده اسناد علمی، ۱۱ نویسنده با بیش از ۵ کار پژوهشی داشتند. در میان این پژوهشگران از نظر شمار مقاله نویسندگانی همانند «چو»، با ۹ مطالعه «پاتن»، با ۷ مطالعه بیشترین انتشار سندهای علمی در حوزه مطالعاتی داشتند. به بیان بهتر این نویسندگان در حوزه مطالعاتی بیشترین انتشارات را در حوزه مطالعاتی ارائه دادند. آن چه از نتایج موضوع بر اساس ضرورت موضوع نشان داده شد آن

است که از میان کشورهای فعال در انتشار پژوهش‌های مرتبط با حوزه مطالعاتی ایالات متحده؛ بریتانیا؛ استرالیا؛ چین؛ ایتالیا؛ اسپانیا بیشترین انتشار اسناد علمی را داشتند.

در این راستا بر اساس ارزشمندی موضوع؛ از جمله پژوهش‌های همسو با این موضوع با تحلیل کتاب سنجی انجام شده است؛ مسئولیت اجتماعی در بانکداری اسلامی با استفاده از VOSviewer است که در سال ۲۰۲۳ توسط بودیانتو و دیوی انجام شده است. اما پژوهشی جامع در حوزه مطالعاتی نقشه‌برداری روند جهانی پژوهش‌های گفتمان حسابداری مسئولیت اجتماعی با تحلیل کتاب سنجی انجام نشده است. از این رو، تحقیقات آینده بر اساس مرور ادبیات زمینه تحقیقاتی باید به شکلی ارائه شود که دانشگاهیان نسبت به رویکردهای مربوط به ترویج حسابداری مسئولیت اجتماعی کاملاً حساس و کلید واژه‌های استخراج شده حساس باشند تا مشکلات رویه‌های حسابداری سبز شناخته شود. قابل ذکر است که کلید واژه‌های پدیدار شده می‌تواند در این حوزه پژوهشی برای محققان به عنوان یک خط سیر راهگشا باشد.

حسابداری اجتماعی در چالش‌ها و محدودیت‌های ویژه‌ای قرار دارد که رفع این موانع در آینده منجر به تغییرات فراوانی در مفاهیم، اصول و مفروضات حسابداری و نیز چارچوب نظری گزارشگری در راستای پژوهش‌های آینده می‌شود. لذا برای دستیابی به این هدف، وظایف حسابداری زیست محیطی باید با جزئیات لازم، مشخص و تعریف شده و استانداردها، قوانین و معیارها بر اساس اصول منطقی و عملی پایه‌ریزی و تدوین شود. بنابراین، کنوانسیون‌های حرفه‌ای باید وظیفه تنظیم قوانین حرفه‌ای و به ویژه استانداردهای حسابداری زیست محیطی را بر عهده گیرند تا شرکت‌ها ملزم به رعایت فرایندهای مصوب شوند. شناسایی هزینه‌های حفاظت از محیط زیست و سپس اندازه‌گیری و گزارش آنها از سرمایه‌گذاری‌ها و منافع، مستلزم تدوین مبانی روش‌شناختی خاصی است. در همین راستا انتظار می‌رود که به دلیل چالش‌های موجود و نیاز جامعه، حسابداری مسئولیت اجتماعی در قالب یک رشته جداگانه در نظر گرفته شود. شرکت‌ها می‌توانند حسابداری مسئولیت اجتماعی را برای هزینه‌هایی که بیشترین اطلاعات را در مورد آنها دارند، شروع کنند و سپس هزینه‌های دشوارتر به صورت کیفی برآورد و ارزیابی شود. علاوه بر این، محدودیت مهم در این زمینه شامل عدم اندازه‌گیری دقیق و پولی تمام منافع و هزینه‌ها و استفاده از برآوردها و تخمین‌ها است. به بیان دقیق‌تر، اطلاعات ارائه شده در این حوزه مطالعاتی برای نهاد‌های مرتبطی همچون: نهاد‌های تدوین‌کننده استانداردها، مدیران شرکت‌ها، سرمایه‌گذاران و اعتبار دهندگان و دانش پژوهان رشته حسابداری کارآمد بوده و در تصمیم‌گیری‌های آنان می‌تواند اثر بخش باشد.

یادداشت

1. Corporate governance
2. social responsibility
3. Sustainability reporting
4. Green marketing theory
5. Theory of voluntary disclosure
6. Political and social view
7. International Integrated Reporting Committee
8. Global Reporting initiative
9. co-occurrence
10. Environmental, social and governance

کتابنامه

برزگر، قدرت الله؛ نتاج کردی، محسن و ملکی، دنیا. (۱۳۹۸). بررسی اثر ویژگی‌های کمیته حسابرسی بر افشای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها. بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، ۱۹(۱): ۳۸-۱۹.

دولت‌زارعی، احسان و مشایخی، بیتا. (۱۴۰۱). مروری بر مطالعات زبان گزارشگری تجاری گسترش‌پذیر. دانش حسابداری مالی، ۹(۳): ۶۷-۳۳.

صفرزاده بندری، محمد حسین و جودکی چگنی، زهرا. (۱۴۰۰). حسابداری منافع اجتماعی در بخش عمومی. فصلنامه حسابداری و منافع اجتماعی، ۱۱(۲): ۱۰۳-۱۳۲.

References

- Arora, M. P., Lodhia, S., & Stone, G. W. (2022). Preparers' perceptions of integrated reporting: a global study of integrated reporting adopters. *Accounting & Finance*, 62, 1381-1420.
- Ballou, B., Heitger, D. L. & Landes, C. E. (2006). The future of corporate sustainability reporting: A rapidly growing assurance opportunity. *Journal of Accountancy*, 202, 65-74.
- Bebbington, J., & Larrinaga, C. (2014). Accounting and sustainable development: An exploration. *Accounting, Organizations and Society*, 39(6), 395-413.
- Budianto, E. W. H., & Dewi, N. D. T. (2023). Corporate Social Responsibility (CSR) in Islamic and Conventional Banking: VOSviewer Bibliometric and Library Research. DOI, 10(23311975.2021), 1917333.
- Cho, C. H., & Patten, D. M. (2007). The role of environmental disclosures as tools of legitimacy: A research note. *Accounting, organizations and society*, 32(7-8), 639-647.
- Clarkson, P. M., Li, Y., Richardson, G. D., & Vasvari, F. P. (2008). Revisiting the relation between environmental performance and environmental disclosure: An empirical analysis. *Accounting, organizations and society*, 33(4-5), 303-327.
- Cucchiella, F., D'Adamo, I., Gastaldi, M., Koh, S. L., & Rosa, P. (2017). A comparison of environmental and energetic performance of European countries: A sustainability index. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 78, 401-413.
- Duff, A. (2016). Corporate social responsibility reporting in professional accounting firms. *The British accounting review*, 48(1), 74-86.

- Dumay, J., Bernardi, C., Guthrie, J., & La Torre, M. (2017). Barriers to implementing the International Integrated Reporting Framework: A contemporary academic perspective. *Meditari Accountancy Research*, 25(4), 461-480.
- Farouk, S., Cherian, J., & Jacob, J. (2012). Green accounting and management for sustainable manufacturing in developing countries. *International Journal of Business and Management*, 7(20), 36.
- Feng, Jia; Zhang, Yun Qiu; & Zhang, Hao. (2017). Improving the co-wordanalysis method based on semantic distance. *Scientometrics*, 111(3), 1521–1531.
- Gray, R., Adams, C. & Owen, D. (2014). Accountability, Social Responsibility and Sustainability. *Accounting for Society and the Environment*.
- Huang, W. L., & Fu, Y. K. (2019). The study on the relationship between the environmental and financial performances of corporates which have adopting the system of environmental accounting in Taiwan. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 81, p. 01012). EDP Sciences.
- Hung, D., Tuan, T. (2020). Factors affecting the application of social responsibility accounting. *Accounting*, 6(4), 597-604.
- International Integrated Reporting Committee (IIRC). (2011). Towards integrated reporting: Communicating value in the 21st century. Author. April 18, Online: www.theiirc.org.
- Jamali, D., Safieddine, A.M. & Rabbath, M. (2008). Corporate Governance and Corporate Social Responsibility Synergies and Interrelationships. *Corporate Governance: An International Review*, 16 (5), 443–459.
- Journeault, M., Levant, Y., & Picard, C. F. (2021). Sustainability performance reporting: A technocratic shadowing and silencing. *Critical Perspectives on Accounting*, 74, 102145.
- Lazkano, L., & Beraza, A. (2019). Social accounting for sustainability: A study in social economy. *Sustainability*, 11(24), 6894.
- Levkiv, A. (2018). Corporate Social Responsibility and Accounting: CSR Case Studies and a Literature Review. <https://pdxscholar.library.pdx.edu/honorsthesis>.
- Li, Y., Richardson, G. D., & Thornton, D. B. (1997). Corporate disclosure of environmental liability information: Theory and evidence. *Contemporary accounting research*, 14(3), 435-474.
- Lyu, Y., Raugei, M., Zhang, X., Mellino, S., & Ulgiati, S. (2021). Environmental cost and impacts of chemicals used in agriculture: An integration of energy and Life Cycle Assessment. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 151, 111604.
- Magablih, A. M. (2017). The impact of green accounting for reducing the environmental cost in production companies. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 13(6), 249-265.
- Mahoney, L. S., Thorne, L., Cecil, L., & LaGore, W. (2013). A research note on standalone corporate social responsibility reports: Signaling or greenwashing?. *Critical perspectives on Accounting*, 24(4-5), 350-359.

- Michelon, G., Pilonato, S., & Ricceri, F. (2015). CSR reporting practices and the quality of disclosure: An empirical analysis. *Critical perspectives on accounting*, 33, 59-78.
- Moisescau, F. (2016). Accounting Ethics and Social Responsibility in a Knowledge-Based Economy.
- Moser, D. V., & Martin, P. R. (2012). A broader perspective on corporate social responsibility research in accounting. *The accounting review*, 87(3), 797-806.
- Neu, D., Warsame, H., & Pedwell, K. (1998). Managing public impressions: environmental disclosures in annual reports. *Accounting, organizations and society*, 23(3), 265-282.
- Palea, V. (2018, September). Financial reporting for sustainable development: Critical insights into IFRS implementation in the European Union. In *Accounting forum* (Vol. 42, No. 3, pp. 248-260). No longer published by Elsevier.
- Patil, A. & Gopalakrishnan, M.M. (2019). Social Responsibility Accounting: A Conceptual Framework for Universal Acceptance. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. IJRTE.8(4).
- Rodrigues, M., do Céu Alves, M., Oliveira, C., Vale, V., Vale, J., & Silva, R. (2021). Dissemination of social accounting information: A bibliometric review. *Economies*, 9(1), 41.
- Safarzadeh Bandari, M. H. & Joudaki Chegini, Z. (2021). Accounting for social benefits in the public sector. *Journal of Accounting and Social Interest*, 11 (2), 103-132. (in Persian)
- Schaltegger, S., Bennett, M., Burritt, R. L., & Jasch, C. (2008). Environmental management accounting (EMA) as a support for cleaner production. In *Environmental management accounting for cleaner production* (pp. 3-26). Springer, Dordrecht.
- Simnett, R., Vanstraelen, A., & Chua, W. F. (2009). Assurance on sustainability reports: An international comparison. *The accounting review*, 84(3), 937-967.
- Singh, SH. Singh, A., Arora, SH. & Mittal, SH. (2019). Revolution of Green Accounting: A Conceptual Review. 2nd International Conference on Power Energy, Environment and Intelligent Control (PEEIC).
- Stipić, V. V. (2018). Environmental Accounting as a Sustainable Development Strategy in Croatian companies. In *BH ekonomski forum* . 9, 161-176.
- Unerman, J. & Chapman, Ch. (2014). Academic Contributions to Enhancing Accounting for Sustainable Development. *Accounting, Organizations and Society*, 39, 385-394.